

Anna Nitkiewicz-Jankowska, Grzegorz Jankowski

Uniwersytet Śląski

PROŚRODOWISKOWE NARZĘDZIA MARKETINGOWE STOSOWANE W TURYSTYCE – ROZWAŻANIA TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE

Streszczenie: Zrównoważony rozwój, systemy zarządzania środowiskowego, ISO 14001 i wszelkie inne działania proekologiczne stały się w gospodarce XXI wieku bardzo istotnym elementem. Istotność ta, z jednej strony, polega na możliwościach gospodarowania we współczesnym świecie w sposób prośrodowiskowy, a z drugiej strony, pozwala na traktowanie tych działań jako narzędzi marketingowych.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych działań proekologicznych, które mają zastosowanie praktyczne w działalności turystycznej, a które mogą być i są wykorzystywane jako narzędzia marketingowe. W związku z postawionym celem głównym omówione zostaną determinanty oraz narzędzia pozwalające założyć te wdrażać w prowadzonej działalności gospodarczej człowieka w zakresie gospodarki turystycznej.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, działania proekologiczne, działalność turystyczna, narzędzia marketingowe.

1. Wstęp

Rozwój dotychczasowej wiedzy nie tylko umożliwił postęp technologiczny, lecz również przyczynił się do poznania powiązań i sprzężeń zachodzących w środowisku przyrodniczym, przy jednoczesnym określeniu różnego rodzaju przejawów ludzkiej aktywności.

Oddziaływanie człowieka na środowisko pojawiło się od samego początku jego bytowania na Ziemi i można je podzielić na kilka etapów, z których wynikają pośrednio trzy rodzaje form użytkowania środowiska przyrodniczego: użytkowanie biogeniczne, np. rolnictwo, leśnictwo; użytkowanie neogeniczne, np. kopalnictwo podziemne i odkrywkowe, oraz technogeniczne – przekształcenie kompleksowe krajobrazu [Ledwoń 1998, s. 37].

W wyniku prowadzenia rabunkowego sposobu korzystania z zasobów środowiskowych nastąpiło antropogeniczne przekształcenie atmosfery, hydrosfery, powierzchni ziemi (litosfery i pedosfery) oraz biosfery.

Obserwacje środowiska przyrodniczego potwierdziły jednoznacznie fakt, iż zachwianie równowagi w przyrodzie może być przyczyną zakłócenia lub nawet ogra-

niczenia procesów społeczno-gospodarczych, co przyczyniło się do powstania koncepcji zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*). Zrównoważony rozwój stał się nie tylko modnym trendem, ale przede wszystkim potrzebą i sposobem nowoczesnego funkcjonowania, dlatego też zaczęto poszukiwać metod oddziaływania na podmioty gospodarcze w celu globalnej ochrony istniejących jeszcze zasobów środowiskowych [Ledwoń 1998, s. 37], które są tak istotne dla gospodarki turystycznej.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych działań proekologicznych, które mają zastosowanie praktyczne w działalności turystycznej, a które mogą być i są wykorzystywane jako narzędzia marketingowe. W związku z postawionym celem głównym omówione zostaną determinanty oraz narzędzia pozwalające założenia te wdrażać w działalności gospodarczej człowieka prowadzonej w zakresie gospodarki turystycznej. Przybliżenie roli wybranych środowiskowych narzędzi marketingowych wymaga rozwinięcia zagadnienia zrównoważonego rozwoju.

2. Rozwój koncepcji zrównoważonego rozwoju na świecie

Początków kształtowania koncepcji zrównoważonego rozwoju można się doszukiwać w zmianie paradygmatu nauki, gdzie problematykę ekologiczną wprowadziły dwa nowe paradygmaty:

- ekologiczny paradygmat ekonomii (ekologizacji ekonomii),
- paradygmat ekonomizacji środowiska – bardziej efektywne wykorzystanie zasobów środowiskowych [Nieżgoda 2006, s. 15-17].

Nie bez znaczenia jest również międzynarodowa geneza prawa ochrony środowiska. Zaobserwowany kryzys w interakcji człowiek–środowisko–człowiek bardzo wyraźnie podkreślono 3 grudnia 1968 r. podczas obrad XXIII Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych pod hasłem „Człowiek i jego środowisko”. Na zgromadzeniu tym na mocy rezolucji zobowiązano Sekretarza Generalnego ONZ U'Thanta do przygotowania specjalnego raportu o stanie środowiska. Rok 1968 można uznać za datę narodzin grupy zagadnień ochrony środowiska w prawie międzynarodowym [Ciechanowska-McLean 2001, s. 59-60; Paczusi 2000, s. 31]. Przedstawiony przez Sekretarza Generalnego ONZ U'Thanta raport (opublikowany 26 maja 1969 r.) zawiera zalecenia dotyczące problemów związanych ze zorganizowaniem konferencji międzynarodowej w Sztokholmie (planowanej na 1972 r.), a problemy środowiskowe podzielono na problemy zasadnicze; charakter, zasięg i postęp prowadzonych prac oraz aneks: Działalność i programy organizacji systemu ONZ dotyczące zagadnienia „Człowiek i jego środowisko” [*Człowiek i jego... 1969*, s. 3-75].

Raport ten przyczynił się do zwołania pod hasłem „Tylko jedna Ziemia” konferencji w Sztokholmie 16 czerwca 1972 r. w sprawie ratowania środowiska przyrodniczego Ziemi (wzięło w niej udział 1200 delegatów ze 114 państw) [Ostaszewska,

Wrzosek 1995, s. 12-13]. Na konferencji tej po raz pierwszy operowano terminem „polityka ochrony środowiska”, co skutkowało powołaniem Programu Ochrony Środowiska Narodów Zjednoczonych (UNEP) oraz opracowaniem dokumentu pt. „Polityka i prawo ochrony środowiska”. Zespół specjalistów opracował także dokument „Deklaracja konferencji ONZ w sprawie ochrony środowiska” (tzw. Deklaracja Sztokholmska), w którym to zebrano podstawowe 26 zasad gospodarowania potencjałem naturalnym środowiska [Paczuski 2000, s. 32-34; Ciechanowska-McLean 2001, s. 60-62]. Deklaracja Sztokholmska uważana jest za podstawę międzynarodowego prawa ochrony środowiska [Janikowski 2004, s. 40], a zasady w niej przedstawione nie straciły na aktualności do dnia dzisiejszego.

Podczas II sesji Rady Zarządzającej Programu Ochrony Środowiska NZ (UNEP) w 1975 r. podano definicję zrównoważonego rozwoju, określając go jako taki przebieg nieuchronnego i pożądanego rozwoju gospodarczego, który nie narusza w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, nie doprowadza do degradacji biosfery i godzi prawa przyrody, ekonomii i kultury. Rozszerzeniem tej definicji jest propozycja Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju przedstawiona w 1987 r. w raporcie „Nasza wspólna przyszłość” (tzw. Raport Brundtland), gdzie zrównoważony rozwój traktowany jest jako rozwój gospodarczy i społeczny, który zapewni zaspokojenie potrzeb współczesnego społeczeństwa bez naruszania potrzeb przyszłych pokoleń [Niezgoda 2006, s. 18].

Kolejnym wydarzeniem mającym ogromny wpływ na kształtowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju była II Konferencja Narodów Zjednoczonych nt. „Środowisko i rozwój”, tzw. Szczyt Ziemi, zorganizowana w czerwcu 1992 r. (w 20. rocznicę Konferencji Sztokholmskiej) w Rio de Janeiro. W konferencji tej uczestniczyło 179 przedstawicieli państw i było to największe w historii zgromadzenie poświęcone tematyce ochrony środowiska. Wynikiem tego spotkania było opracowanie ważnych strategicznych dokumentów:

- „Globalny Program Działań”, tzw. Agenda 21,
- „Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju”,
- a także „Deklaracja wytyczająca kierunki zrównoważonego rozwoju lasów wszystkich typów, ich ochrony i użytkowania, mających duże znaczenie dla rozwoju gospodarczego i zachowania wszelkich form życia”, „Konwencja o różnorodności biologicznej”, „Konwencja o ochronie klimatu” [Paczuski 2000, s. 40-46; Ciechanowska-McLean 2001, s. 29, 60-61].

Dokumenty strategiczne dotyczące ochrony środowiska, które od końca lat 60. pojawiają się w kręgach międzynarodowych coraz częściej, nie potrafią jednoznacznie sprecyzować samej definicji zrównoważonego rozwoju. Można ją zatem rozumieć jako koncepcję teoretyczną lub jako postulowany (normatywny) model rozwoju gospodarczego czy polityki gospodarczej. Różne podejścia do zrównoważonego rozwoju wynikają także z podstawowych jego cech, a więc wielowymiarowości (wieloaspektowości), niejednorodności (niejednoznaczności), kompleksowości oraz dynamiki [Niezgoda 2006, s. 23-24]. Pojawienie się koncepcji zrównoważonego

rozwoju na świecie miało także wymierne efekty w działaniach z zakresu ochrony środowiska w Polsce i kształtowania turystyki zrównoważonej.

3. Ochrona środowiska w Polsce i wynikająca z niej turystyka zrównoważona

Początki kształtowania się prawa ochrony środowiska w Polsce sięgają czasów panowania Bolesława Chrobrego w XI wieku (ochrona bobra)¹, a pierwsza ustawa chroniąca kompleksowo środowisko powstała 31 stycznia 1980 r. (Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska) [Gruszecki 2007, s. 11-13; Małachowski 2008, s. 56-57; Dobrzański i in., s. 185-186]. Obecnie zakres ochrony środowiska w Polsce wytycza ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska [Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. ...].

W ustawie o ochronie środowiska zapisane zostały pewne reguły, których przestrzeganie jest niezbędnym warunkiem funkcjonowania w praktyce tejże ochrony, a należą do nich zasady: przezorności, zapobiegania, „zanieczyszczający płaci”, ochrony środowiska jako całości (kompleksowości), jawności informacji o środowisku i jego ochronie, uspołecznienia procesu decyzyjnego, a także zasady: legalności, planowości, zachowania równowagi przyrodniczej, gospodarności czy integracji funkcjonalnej [Paczuski 2000, s. 127-135; Lipiński 2005, s. 32-36; Małachowski 2008, s. 62].

Różnorodność powiązań i zależności istniejących między poszczególnymi elementami środowiska przyrodniczego sprawia, iż prawo ochrony środowiska należy rozpatrywać w ujęciach: gospodarczym, zachowawczym i sanitarnym [Paczuski 2000, s. 59-60]. W literaturze przedmiotu można również znaleźć inną klasyfikację aspektów ochrony środowiska, według której można wyróżnić aspekty: społeczny, prawny i ekonomiczny [Małachowski 2008, s. 29-80].

Ten wieloaspektowy charakter wynika przede wszystkim z cech charakteryzujących współczesną gospodarkę światową, w wyniku których pojawiają się globalne problemy kształtowania i ochrony środowiska. Rozwiązanie tych problemów winno być w interesie wszystkich społeczności międzynarodowych. Złożony charakter skutków antropopresji wymaga współdziałania międzynarodowego wszystkich podmiotów gospodarki światowej (państw, organizacji międzynarodowych i in.). Wspomniana powyżej wieloaspektowość ochrony środowiska powoduje również wielofunkcyjność samego prawa w tym zakresie².

¹ Początkowe rozwiązania chroniące środowisko miały służyć przede wszystkim interesom osób panujących i zamożnych (dotyczyły głównie łowiectwa). Za: [Lipiński 2005, s. 15].

² Podstawowe funkcje prawa ochrony środowiska to funkcje: organizacyjna, reglamentacyjno-ochronna, ochrony praw podmiotowych, stymulatora procesów gospodarczych, wdrażania postępu technicznego, represyjnej prawa oraz ochrony walorów lub zasobów środowiska o znaczeniu ponadpaństwowym. Zob. [Paczuski 2000, s. 56-59].

Ochrona środowiska w ustawie została zdefiniowana jako „podjęcie lub zaniechanie działań umożliwiających zachowanie lub przywrócenie równowagi przyrodniczej, która ma polegać przede wszystkim na: racjonalnym kształtowaniu środowiska i gospodarowaniu zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju; przeciwdziałaniu zanieczyszczeniom oraz przywracaniu elementów przyrodniczych do stanu właściwego”, natomiast **ekorozwój** (który w tym ujęciu jest synonimem **rozwoju zrównoważonego**) określono jako „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania: działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych w celu zagwarantowania możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń” [Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. ..., art. 3].

W definicji zrównoważonego rozwoju należy zaznaczyć bardzo ważny element, a mianowicie konieczność integracji działań politycznych, gospodarczych i społecznych, bez której zrównoważony rozwój pozostaje w sferze teoretycznej koncepcji. W celu uprządkowania wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju opracowano procedury i działania prośrodowiskowe, które wykorzystują istniejące narzędzia.

Wraz z koncepcją zrównoważonego rozwoju na konferencji ONZ „Szczyt Ziemi” w Rio de Janeiro (1992 r.) pojawiło się pojęcie **turystyki zrównoważonej**, które odnosi się do całości zjawisk związanych z turystyką, obejmując swym zasięgiem zarówno ochronę przyrody, jak i dziedzictwa kulturowego. **Turystykę zrównoważoną** można zatem zdefiniować jako taką turystykę, której infrastruktura i formy odzwierciedlają dbałość, z jednej strony, o stan obecny i przyszłość środowiska przyrodniczego, a z drugiej strony, o rozwój ekonomiczny społeczności lokalnej oraz zachowanie tożsamości kulturowej. Zalicza się do niej turystykę wiejską (turystykę na obszarach wiejskich), agroturystykę (turystykę w gospodarstwach rolnych), ekoagroturystykę (turystykę w gospodarstwach produkujących żywność metodami ekologicznymi) i ekoturystykę (turystykę na obszarach przyrodniczo cennych) [Jalinik 2002, s. 14-15].

Rodzaje turystyki, które są najbliższe turystyce zrównoważonej i stanowią jednocześnie alternatywę dla masowych wyjazdów turystycznych, określane są często mianem **turystyki alternatywnej** [Marak, Wyrzykowski 1999, s. 79], a zaliczyć do nich można turystykę wiejską, ekoturystykę czy agroturystykę.

Środowisko stanowi bardzo zróżnicowany system, w obrębie którego występują relacje dwustronne między wszystkimi jego elementami. Jednym z elementów jest człowiek wraz ze swoją gospodarczą działalnością, której wyrazem jest również turystyka zrównoważona. Ten rodzaj turystyki pociąga za sobą, obok korzyści, także koszty, które musi zapłacić środowisko za jej funkcjonowanie [Poskrobko 2005, s. 75-78], co potwierdza konieczność planowości i przewidywalności wszelkich działań związanych z wykorzystywaniem potencjału środowiskowego.

W przypadku rozwoju turystyki zrównoważonej należy także mówić o ekopolityce, której głównymi celami są:

1. Ekologizacja produktu turystycznego poprzez: promowanie przyjaznych środowisku produktów czy wspomaganie świadomych klientów.

2. Ekologizacja kadr turystyki poprzez: współuczestniczenie pracowników turystyki w edukacji ekologicznej społeczeństw; wprowadzanie właściwych treści w nauczaniu zawodowym dla turystyki; zachęcanie do podnoszenia kwalifikacji z omawianej dziedziny.

3. Ekologizacja regionów turystycznych poprzez: rozwój zgodny z predyspozycjami środowiska przyrodniczego regionu; rozwój w granicach wyznaczonych pojemnością środowiska na zanieczyszczenia na danym obszarze; wspomaganie tworzenia zielonych miejsc pracy; wzmacnianie ekonomiczne regionów dochodami z turystyki pozostającymi na miejscu świadczonymi usługami [Kamieniecka 1998a, s. 25; 1998b, s. 48].

Ekologizacja powinna stymulować procesy związane z dążeniem do wytwarzania produktu najbardziej zbliżonego do czystego ekologicznie oraz kreowania popytu na ekoturystykę i podobne formy wypoczynku, a także przekształcanie struktury usług i ruchu turystycznego tak, aby powyższe zasady były wdrożone [Kamieniecka 1998b, s. 49-50].

Turystyka ma naturalne predyspozycje do stania się tą formą gospodarczej działalności człowieka, która przy niewielkich nakładach i minimalnych skutkach środowiskowych może wprowadzać ekorozwój i ekopolitykę w swoją działalność. Wszelkie działania w tym zakresie mogą stanowić determinantę rozwoju gospodarki turystycznej w regionie, gdyż zależność między turystyką a środowiskiem naturalnym jest bardzo ścisła.

4. Współczesne narzędzia prośrodowiskowe w gospodarce turystycznej

W związku z wieloaspektowością ochrony środowiska i związanego z nią zrównoważonego rozwoju można wyróżnić wiele działań i narzędzi umożliwiających działalność proekologiczną. Należą do nich m.in.: instrumenty ochrony środowiska, systemy zarządzania środowiskowego i normy ISO 14001.

Wszystkie wyżej wymienione narzędzia i działania mają różne funkcje i różne są również motywy ich stosowania, niejednokrotnie przeważa w nich aspekt marketingowy (wzrost konkurencyjności czy dobry wizerunek firmy) nad aspektem środowiskowym. Jednak z punktu widzenia środowiskowego motywy wyboru proekologicznej działalności nie stanowią najważniejszej kwestii, gdyż priorytetowe w tym przypadku jest obniżenie antropopresji na środowisko.

Instrumenty ochrony środowiska stanowią zestaw narzędzi niezbędnych do prowadzenia polityki w tym zakresie, a służą głównie do oddziaływania na podmio-

ty gospodarcze. W praktyce instrumenty te stanowią zazwyczaj mieszankę elementów **ekonomicznych, perswazyjnych i prawno-administracyjnych**.

Instrumenty ekonomiczne (zwane również rynkowymi) mają za zadanie zmianę oddziaływania na środowisko poszczególnych członków społeczeństwa, szczególnie przedsiębiorstw i podmiotów gospodarczych posiadających istotny wpływ na jakość środowiska. Stanowią one pośrednią formę oddziaływania na podmioty gospodarcze, jednocześnie wpływając na ich sytuację finansową. Najważniejszym celem ekonomicznych instrumentów ochrony środowiska w zakresie polityki ekologicznej jest osiągnięcie założonego poziomu jakości środowiska lub realizacja trwałego, zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Do instrumentów ekonomicznych należą: podatki lub opłaty od emisji określonych zanieczyszczeń; subsydia publiczne dla podmiotów gospodarczych, służące sfinansowaniu kosztów instalacji urządzeń lub przeprowadzaniu działań, które mają na celu zmniejszenie oddziaływania na środowisko lub poprawę jego jakości; prawa do emisji zanieczyszczeń, umożliwiające emisję określonych ilości zanieczyszczeń, podlegające transferowi na „rynku zanieczyszczeń” lub tzw. bankach emisyjnych; tworzenie rynków uprawnień do kupowania lub sprzedawania uprawnień; kary, będące jednocześnie bodźcem wspomagającym egzekucję prawa [Małachowski 2008, s. 80-86; Kistowski 2003, s. 48; Poskrobko 1998, s. 237].

Instrumenty perswazyjne polegają na wpływaniu na dobrą wolę poszczególnych jednostek w społeczeństwie poprzez edukację ekologiczną oraz udział agencji rządowych i samorządowych w negocjacjach z jednostkami lub ich grupami oddziałujących na środowisko. Działają one na podstawie założenia, że zachowania podmiotów są wynikiem pozyskiwania i przetwarzania informacji, które mogą doprowadzać do zawierania umów społecznych na drodze konsultacji.

Instrumenty prawno-administracyjne stanowią niejako część strategii nakazowo-zakazowych (działają na zasadzie przymusu), opierających się na założeniu, że każdy obywatel postępuje zgodnie z ustanowionymi przez organy państwowe przepisami. Do typowych instrumentów prawno-administracyjnych zalicza się: wyznaczanie wielkości obowiązujących redukcji i emisji; indywidualne pozwolenia określające limity i warunki emisji; normy technologiczne, jak np. wymagania najlepszej dostępnej technologii ograniczenia zanieczyszczeń; normy emisji dla nowych źródeł; normowanie surowców i materiałów oraz specyfikacja cech produktów [Małachowski 2008, s. 81].

Konieczność dbałości o stan środowiska naturalnego wymusiła skonstruowanie pewnych procedur działania, które zostały nazwane „**systemem zarządzania środowiskowego**” (EMS – *Enviromental Management Systems*). Przejście w strategiach działań poszczególnych przedsiębiorstw z ceny i jakości wytwarzanych produktów na dbałość o środowisko stało się współczesnym instrumentem walki konkurencyjnej. Pierwszym programem propagującym zarządzanie środowiskowe był program „*Specification for Environmental Management Systems*” – BS 7750 z 1992 r. z Wiel-

kiej Brytanii. Kolejnym krokiem było pojawienie się w Unii Europejskiej systemu EMAS (*Eco-Management and Audit Scheme*) z kwietnia 1995 r.³

Czynniki motywujące przedsiębiorstwa do wdrażania systemów zarządzania środowiskowego to: dążenie do poprawy w zakresie oddziaływania na środowisko przyrodnicze; chęć budowy „zielonego” wizerunku przedsiębiorstwa; dążenie do osiągnięcia zgodności z ustawodawstwem z zakresie ochrony środowiska; dążenie do poprawy efektywności gospodarowania; dążenie do poprawy konkurencyjności wśród konkurencji; presja różnych grup interesariuszy przedsiębiorstwa; naśladowanie innych przedsiębiorstw; nakaz ze strony firmy-matki; dążenie do ułatwienia działalności przedsiębiorstwa za granicą; ułatwienie dostępu do kapitału zewnętrznego; chęć zwiększenia świadomości ekologicznej wśród pracowników przedsiębiorstwa [Kudłak 2008, s. 46-48].

Zarządzanie samo w sobie może być widziane jako proces wykorzystania zasobów materialnych i ludzkich do osiągnięcia zakładanych celów, obejmujący działania związane z planowaniem, organizowaniem, kierowaniem i motywowaniem, koordynowaniem, decydowaniem i kontrolą [Medlik 1995, s. 161; Poskrobko 1998, s. 36-37; Gajdzik, Wyciślik 2007, s. 16-17]. W literaturze przedmiotu mówi się również o **cyklu Deminga** (znanym także jako koło Deminga, cykl PDCA), który jest koncepcją zarządzania jakością opracowaną przez W.E. Deminga. Koncepcja ta mówi o ciągłym doskonaleniu (pojęcie znane m.in. z *kaizen*), przebiegającym w czterech następujących po sobie etapach: planowanie, wykonanie, sprawdzenie, poprawienie [Gajdzik, Wyciślik 2007, s. 93-95].

Zarządzanie w turystyce natomiast to kompleksowe działania obejmujące politykę turystyczną, prognozowanie i planowanie w turystyce, systemy informacji turystycznej łącznie z elementami marketingu, mające na celu poprawę jakości świadczonych usług i minimalizację kosztów funkcjonowania turystyki [Michałowski, Ziółkowski 2002, s. 19].

Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna w 1991 r. powołała grupę doradczą SAGE, której celem było zbadanie potrzeby opracowania norm dotyczących zarządzania środowiskiem, a efektem prac było powstanie w 1993 r. Komitetu Technicznego ISO/207. Pod nazwą ISO z serii 14 000 kryje się zbiór norm stworzonych przez International Organization for Standardization. Podstawową stworzoną normą

---

³ **Celami systemu EMAS są:** 1. Ustawiczna poprawa stanu środowiska w miejscu lokalizacji firmy ze szczególnym uwzględnieniem ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko do poziomu odpowiadającemu stosowaniu najlepszych, ekonomicznie opłacalnych technik; ciągłe zmniejszanie szkodliwych oddziaływań na środowisko w miejscu lokalizacji. 2. Przestrzeganie przepisów dotyczących ochrony środowiska. 3. Sformułowanie celów ekologicznych oraz poszczególnych kroków do osiągnięcia tych celów z wyszczególnionymi terminami oraz osobistą odpowiedzialnością. 4. Wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego jako narzędzia do realizacji celów ekologicznych. 5. Informowanie społeczeństwa o sprawach dotyczących ochrony środowiska, zobowiązanie pracowników najemnych, podwykonawców oraz dostawców do przestrzegania norm zakładowych dotyczących ochrony środowiska. Zob. [Małachowski 2008, s. 87-89].

była norma **ISO 14001** z 1996 r.⁴⁴, zawierająca wymagania dotyczące systemu zarządzania środowiskowego w celu umożliwienia organizacji sformułowania polityki i celów, z uwzględnieniem przepisów prawnych dotyczących ochrony środowiska, obejmująca systemy zarządzania środowiskowego, specyfikacje i wytyczne stosowania [Małachowski 2008, s. 88-91; Nierzwicki 2006, s. 9].

5. Podsumowanie

Działania prośrodowiskowe (proekologiczne) są coraz częściej praktykowane we współczesnej gospodarce. Czynniki wpływające na wzrost prośrodowiskowej aktywności przedsiębiorstw można ogólnie podzielić na 2 grupy:

1. Siły „**ekologicznego nacisku**” – instrumenty, których celem jest ograniczenie intensywności i tempa wykorzystania zasobów środowiskowych oraz zachowania minimalnego poziomu jakości:

a) **regulacyjna działalność państwa**: regulacje ogólnoprawne podstawy systemu zarządzania środowiskowego (np. konstytucja, ustawa o ochronie środowiska), instrumenty prawno-administracyjne, perswazyjne i ekonomiczne,

b) **wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa**,

c) **czynniki o charakterze rynkowym** w postaci dobrowolnych inicjatyw przedsiębiorstw, mające na celu np. poprawę wizerunku i wzrost konkurencyjności.

2. Siły „**ekologicznego pchania**” – napędzane przez same przedsiębiorstwa w oczekiwaniu na rosnące zapotrzebowanie konsumentów i odbiorców na „czyste” produkty i usługi (czynniki bardzo trudne do weryfikacji i określenia ich znaczenia) [Kudłak 2008, s. 31-46].

Zainteresowanie sprawami środowiska wśród przedstawiciela małych i średnich przedsiębiorstw sektora turystycznego na obszarze Unii Europejskiej jest duże, natomiast priorytetowe jedynie dla niespełna 30%. Priorytetową rolę spraw środowiskowych deklarowało w 2001 r.:

- 13-17% przedstawicieli transportu,
- 22-25% przedstawicieli zakwaterowania (największa świadomość ekologiczna),
- 18-26% przedstawicieli atrakcji turystycznych,
- 8-16% organizatorów turystyki [Bohdanowicz 2008, s. 294-206].

---

⁴ **Głównymi zasadami systemu ISO 14001** są: **1.** Traktowanie systemu zarządzania środowiskowego jako jednej z najważniejszych prerogatyw korporacyjnych, przenikających wszystkie szczeble organizacji. **2.** Rozpoznanie wymogów prawnych i normatywnych oraz aspektów środowiskowych związanych z działalnością organizacji, wytwarzanymi przez nią produktami i usługami. **3.** Stworzenie sposobu zarządzania umożliwiającego osiągnięcie założonych zadań i celów. **4.** Zabezpieczenie odpowiednich zasobów finansowych i ludzkich umożliwiających osiągnięcie założonych zadań i celów. **5.** Wyznaczenie zrozumiałych procedur dotyczących obowiązków i odpowiedzialności. **6.** Stworzenie u realizacja zasad komunikowania się z zainteresowanymi stronami, zarówno wewnątrz organizacji, jak i poza nią. **7.** Wprowadzenie procesu audytowania w celu ustalenia dziedzin możliwych do udoskonalenia. Zob. [Jabłoński 1999, s. 227-228].

Bodźcami zachęcającymi do działań proekologicznych branży turystycznej w Polsce są: obniżanie kosztów bieżących; wymagania klienta; poprawa wizerunku; zmniejszenie negatywnego wpływu; atut marketingowy; zalecenie zarządu; dostępność profesjonalnej pomocy. Zakres inicjatyw proekologicznych w branży turystycznej dotyczy:

- **oszczędzania energii** (np. stosowanie energooszczędnego oświetlenia, energooszczędnego i wydajnego sprzętu RTV i AGD, a także broszury zachęcające do oszczędzania energii),
- **oszczędzania wody** (programy wymiany ręczników na życzenie klienta, wodoszczędne baterie łazienkowe oraz broszury zachęcające do oszczędzania wody),
- **odpowiedzialnego zarządzania odpadami** (darowizna sprzętu hotelowego, opakowania wielokrotnego użytku, darowizna żywności, sortowanie odpadów).

Kategoriami działań proekologicznych dostrzeżonych przez gości hotelowych są w kolejności: zarządzanie odpadami, oszczędność wody oraz oszczędność energii [Bohdanowicz 2008, s. 214, 231-258].

Zakres istniejących narzędzi i działań związanych z działalnością prośrodowiskową jest, jak widać, bardzo duży. Wszystkie przedstawione w sposób ogólny rozwiązania mają doskonałe zastosowanie w gospodarce turystycznej, pozwalając jej stać się bardziej atrakcyjną i konkurencyjną. Można zatem, ze względu na funkcje tych narzędzi, określić je mianem marketingowych.

Przedstawione narzędzia i działania pozwalają na wdrażanie **strategii ekorozwoju w turystyce**, która winna się kierować zasadami: nadrzędności celów ekorozwoju nad celami ekonomicznymi wzrostu gospodarczego; zintegrowanego rozwoju; oferowania czystego ekologicznie produktu turystycznego; minimalizacji zagrożeń dla środowiska przyrodniczego i człowieka; aktywnej ochrony środowiska; powszechności ekologizacji turystyki i monitoringu [Kamieniecka 1998b, s. 43-44; Mirowski 2003, s. 35-43].

Ekostategie, jako podstawa rozwoju turystyki w regionach o zróżnicowanych stopniu antropopresji, przy wykorzystaniu jak największej liczby i różnorodności istniejących narzędzi prośrodowiskowych, pozwoliłyby na zmniejszenie antropopresji, poprawę jakości środowiska oraz zachowanie potencjału środowiska przyrodniczego, co wpłynęłoby korzystnie na jakość życia mieszkańców, jak również mogłyby się stać stymulatorem rozwoju gospodarczego regionu.

Literatura

- Bohdanowicz P., *Turystyka a świadomość ekologiczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
Ciechanowska-McLean J., *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2001.

- Człowiek i jego środowisko, Raport Sekretarza Generalnego U'Thanta z 26 maja 1969 r.*, Numer Specjalny, Biuletyn Polskiego Komitetu do Spraw UNESCO, Polski Komitet do Spraw UNESCO, Warszawa 1969.
- Dobrzański G., Dobrzańska B.M., Kielczewski D., Łapińska E., *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Gajdzik B., Wyciślik A., *Wybrane aspekty ochrony środowiska i zarządzania środowiskowego*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2007.
- Gruszecki K., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Wydawnictwo LEX, Warszawa 2007.
- Jabłoński J., *Wybrane problemy zarządzania środowiskowego*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 1999.
- Jalinik M., *Agroturystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2002.
- Janikowski R., *Zarządzanie antropopresją w kierunku zrównoważonego rozwoju społeczeństw i gospodarki*, Difin, Warszawa 2004.
- Kamieniecka J. (red.), *Polityka zrównoważonego rozwoju w turystyce*, Urząd Kultury Fizycznej i Turystyki, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1998a.
- Kamieniecka J., *Ekopolityka w turystyce. Raport o zmianach możliwych i potrzebnych*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1998b.
- Kistowski M., *Regionalny model zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Polski a strategię rozwoju województw*, Uniwersytet Gdański, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk-Poznań 2003.
- Kudłak R., *Realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju poprzez systemy zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwach w Polsce*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2008.
- Ledwoń K., *Ekologiczne podstawy kształtowania technosfery*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Lipiński A., *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2005.
- Małachowski K. (red.), *Gospodarka a środowisko i ekologia*, CeDeWu.pl, Wydawnictwa Fachowe, Warszawa 2008.
- Marak J., Wyrzykowski J., *Turystyka alternatywna w strategii rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku i Śląsku Opolskim*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju turystyki zagranicznej w Europie Środkowej i Wschodniej*, t. V. *Turystyka alternatywna jako ważny czynnik rozwoju turystyki przyjazdowej w Europie Środkowej i Wschodniej*, Instytut Geograficzny, Wrocław 1999.
- Medlik S., *Leksykon podróży, turystyki i hotelarstwa*, PWN, Warszawa 1995.
- Michałowski K., Ziółkowski R., *Zarządzanie turystyką*, Rozprawy Naukowe Nr 97, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2002.
- Mirowski W., *Ekologizacja jako problem strategiczny w rozwoju turystyki*, Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie, nr 1, Warszawa 2003.
- Nierzwicki W., *Zarządzanie środowiskowe*, PWE, Warszawa 2006.
- Niezgoda A., *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, Prace Habilitacyjne 24, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006.
- Ostaszewska M., Wrzosek S., *Międzynarodowe źródła prawa ochrony środowiska*, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych w Białymstoku, Białystok 1995.
- Paczuski R., *Prawo ochrony środowiska*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000.
- Poskrobko B. (red.), *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2005.
- Poskrobko B., *Zarządzanie środowiskiem*, PWE, Warszawa 1998.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst pierwotny: DzU 2001 nr 62, poz. 627; tekst jednolity: DzU 2009 nr 20, poz. 106).

PRO-ENVIRONMENTAL MARKETING TOOLS USED IN TOURISM – THEORETICAL AND PRACTICAL CONSIDERATIONS

Summary: Sustainable development, systems of environmental management, ISO 14001 and all other pro-ecological activities have become an essential factor in the economy of the 21st century. The importance consists in the possible management of the contemporary world in a pro-environmental manner, on one hand, and makes it possible to treat these activities as marketing tools, on the other hand.

The aim of the article is to present selected pro-ecological actions, which are practically used in tourism and can at the same time be used as marketing tools. With this aim in mind, the author discusses the determining factors and tools which allow for the implementation of these objectives in man's economic activities with regards to tourist economy.